

ABU NASR FAROBIYNING ILMIY MEROSI VA UNING JAHON TARIXIDA TUTGAN O‘RNI

Nilufar Jumayeva Ahmadovna

BuxDU Buxoro tarixi kafedrasi kata o‘qtuvchisi

Shahlo Ortiqova Salim qizi

BuxDU 4-kurs 5-11 Tarix-20 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abu Nasr Farobiy ilmiy merosi va uning asarlarining jahon tarixida tutgan o‘rni haqida yozilgan asarlarni o‘rganilish darajasi ko‘rib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Abu Nasr Farobiy, yunon faylasuflari, buyuk olim, mantiq, Averroizm, taraqqiyparvar

Kirish: Abu Nasr Farobiy – o‘rta asr sharqining mashhur mutafakkiri, qadimgi yunon falsafasining Sharqdagi eng yirik davomchisi va targ‘ibotchisidir. U Sirdaryo bo‘yidagi O‘ror (Forob) shahrida 873 yilda tug‘ilib, Shosh (Toshkent), Buxoro shaharlarida o‘qidi, so‘ng xalifligining markazi Bag‘dod shahriga borib, u yerda ko‘p yil istiqomat qildi. Yunon faylasuflarining asarlarini mutolaa qilish, turli tillarni o‘rganish bilan shug‘ullandi. Umrining so‘nggi yillarida Damashqda yashadi. 950 yilda vafot etdi. U turli sohalarga oid ilmiy asarlar qoldirdi. U o‘z davrining faylasufi, musiqachisi, shoiri, qomusiy olimi sifatida shuhrat qozondi. U “Aql haqidagi risola” “Falsafadan oldin nimani o‘rganish kerak”, “Falsafa manbalari”, “Masalalar manbalari” kabi 160 dan ortiq risolalar yaratdi. Yaqin va O‘rta Sharqda «Ikkinchi muallim» deb nom qozongan Markaziy Osiyolik mashhur olim Abu Nasr al-Forobiyning mantiq ilmiga qo‘shgan hissasi beqiyosdir. Forobiy hali hech bir mutafakkir uddalay olmagan vazifani, ya‘ni Arastuning va umuman qadimgi grek mantiq‘ini keng tinglovchilar o‘rganishi uchun eng oddiy, tushunarli vosita va uslublarini ishlab chiqishga muvaffaq bo‘lgan. Mantiq tarixchilarining ta‘kidlashicha, Forobiy bu tavsiyalari bilan Arastuning mantiq‘iga o‘zgacha [fayz kiritib](#), uning kitobxonlar orasidagi mavqeini yanada ko‘tarilishiga erishdi.

Forobiy o‘zining asarlarida mantiq ilmi, uning predmeti, tuzilishi, vazifalari, fikrlash jarayonining [bosqich va shakllari](#), mantiqiy qonunqoidalari, usul hamda amallari haqida keng ma‘lumotlar bergan. Mutafakkirning ijodiy merosini o‘rganish borasida olimlar samarali ijod qilmoqdalar. Farobiyning kitoblarini ro‘yxatini tuzish va undagi ijtimoiy-falsafiy, siyosiy fikrlarni o‘rganish borasida Bayxaki, Al-Nadima, ibn Usaybi, Dextuzo, Umar Tarrux, Xorten, Diteritsi, Shteynshneyder, Brokkel‘man, Axmad Atin, M.M.Xayrullaev va boshqalar samarali mehnat

qilganlar. Farobiyning asarlari Leningrad, Moskva, Toshkent, Dushanbe, Baku, qozon, Kair, Bayrut, Damashq, Stambul, Leyden, London, Parij, Madrid, N'yu-York, Xaydarobod, Tehron va boshqa shaharlarning muzey va kutubxonalarida saqlanib kelinmoqda

Asosiy qisim:

Forobiy o'z davridayoq buyuk olim sifatida mashhur bo'lgan. Sharq xalqlarida u haqda turli hikoya, rivoyatlar vujudga kelgan. O'rta asr olimlaridan ibn Xallikon, ibn al-Qiftiy, ibn Abi Usabi'a, Bayhaqiylar o'z asarlarida Forobiy ijodini o'rganib, uning g'oyalarini rivojlantirganlar. Xususan, ibn Rushd Forobiy asarlarini o'rganibgina qolmay, ularga sharhlar ham yozdi. Averroizm nomi bilan mashhur bo'lgan uning falsafiy ta'limotining shakllanishi dastlab Forobiy va ibn Sino faoliyati bilan bog'liq. Averroizm ilmiy tendensiyalarni ifodalovchi ilg'or yo'nalish sifatida keng yoyilgan va Uyg'onishdavrining ko'p ilg'or mutafakkirlari dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatgan.

Taraqqiyparvar insoniyat Forobiy ijodiga hurmat bilan qarab, uning merosini chuqur o'rganadi. Yevropo olimlaridan B. M. Shtrenshneyder, Karra de Vo, T. U. Buur, R. Xammond, R. de Erlanje, F. Deteritsi, G. Farmer, N. Rishar, G. Ley, Sharq olimlaridan Nafisiy, Umar Farrux, Turker, M. Maxdi va boshqalar Forobiy merosini o'rganishga muayyan hissa qo'shdilar. Keyingi yillarda uning ijodi va ta'limotiga bag'ishlangan bir qancha tadqiqotlar, asarlar yuzaga keldi.

Forobiyning ilmiy merosi, umuman, o'rta asr Sharqining madaniy-ma'naviy hayotidan, tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-siyosiy masalalaridan juda boy ma'lumot beradi. Mutafakkir o'z asarlarini o'sha davrda Sharq mamlakatlarida ilmiy-adabiy til hisoblangan arab tilida yozadi. Forobiy shuningdek, arab va fors tillarida falsafiy mazmundagi she'rlar ham yozgan. Forobiy asarlari XII–XIII asrlardayoq lotin, qadimiy yahudiy, fors tillariga, keyinchalik boshqa tillarga tarjima qilinib, dunyoga keng tarqalgan. So'nggi asrlarda ko'chirilgan nusxalari ko'p mamlakatlarning qutubxona va muassasalarida saqlanadi.

Toshkentda Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida qadimgi Sharq faylasuflari asarlaridan jami 107 risolani, jumladan, Forobiyning 16 risolasini (arabcha) o'z ichiga olgan "Hakimlar risolalari to'plami" ("Majmuat rasoil al-hukamo", Qo'lyozmalar fondi, 2385-in.) bor. Bu noyob qo'lyozma Forobiy asarlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. To'plamdagi Forobiy risolalari 1975 yili qisman o'zbek tiliga tarjima qilinib, nashr etildi.

Forobiy dunyoqarashining shakllanishiga asosan Sharqning qadimgi ilg'or madaniyati an'analari, arab xalifaligiga qarshi xalq harakatlari, o'rta asr tabiiy-ilmiy tafakkur yutuqlari, Yunonistonning falsafiy merosi ta'sir ko'rsatdi. Forobiy avvalambor Aristotel ta'limotini tiklash, asoslash va ilg'or tomonlarini so'nggi ilmiy yutuqlar asosida rivojlantirishga harakat qilib, Sharq aristotelizm oqimini vujudga keltirdi. Bu oqimning uslubi, muhim masalalari, kategoriyalarini ishlab chiqdi.

Хулоса:

Хулоса qilishimiz va aytishimiz mumkin: Arastu al-Forobiy tufayli Aristotel bo'ldi. Avvalgi Sharq falsafasida (Ibn Sino, Ibn Rushd) o'z asarlarida birinchi bo'lib masalalarni muhokama qilgan ko'targan edi. Qadimgi yunon falsafasi bilan o'rta asr Evropasi asarlari (to'g'ridan-to'g'ri yoki uning izdoshlari Ibn Sino, Ibn Rushd, Maymonidlar asarlari orqali). Forobiy falsafasi Sharqdagi izdoshlarining mehnati bilan boyidi va lotin Averroistlardan o'tib, Uyg'onish davri hissasini olgan holda, Spinozaning materialistik va ateistik falsafasida, keyinchalik fransuz ensiklopedistlari ta'limotida rivojlangan. Shuning uchun islom olamining eng buyuk olimi va faylasufi buyuk farzandimiz Abu Nosir Forobiy biz uchun azizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Djuraev R.Z. Abu Nasra al-Forobiy siyosiy falsafasi: dissertatsiya. Falsafa fanlari nomzodi. - Dushanbe, 2004. - 176b.
2. Xayrullaev M.M. Forobiy dunyoqarashi va uning falsafa tarixidagi ahamiyati. - T.: Fan, 1967; Uyg'onish davri va Sharq mutafakkirlari. - T.: O'zbekiston, 1971; Markaziy Osiyoda Uyg'onish davri madaniyati. - T.: Fan, 1994.
3. Qosimjonov A.X. Abu Nasr Forobiy. - Moskva: Misl, 1982,
4. Abu Nasr Forobiy. Fazilat, baxt va komillik haqida. - T.: 2002. - B. 17.
5. J.S.Ramatov, & M. Hasanov (2022). INSONNING DINY DUNYO QARASHINING SHAKLLANISHIDA FANNING AHAMIYATI. Ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar, 3 (7), 35-39.
6. Boboshev, ZN, Hasanov, M.N., Nurullaev, EA (2022). ABU NASR FORABIY PEDAGOGIKA FANINING ASOSCHISI SIFATIDA.
7. Ahmadovna, J. N., & Axmatovna, J. N. (2024). BUXORO VOHASI DEHQONCHILIK MADANIYATI TARIXIDAN (XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSH LARI). *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 2(4), 5-10.
8. Жумаева, Н. А. (2022). БУХОРО ВОҲАСИДА ЗИРОАТЧИЛИК ҲОМИЙСИ-БОБОДЕҲҚОН БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАР (XIX аср охири XX аср бошлари): <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.037> Жумаева Нилуфар Ахматовна, БухДУ Археология ва Бухоро тарихи кафедраси катта ўқитувчиси. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (10), 30-39.
9. Ahmadovna, J. N. (2022). QUYI ZARAFSHON VOHASI AHOLISINING YER-SUVDAN FOYDALANISH BILAN BOGLIQ AN'ANALARI (XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSH LARI). *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(3), 23-31.
10. Жумаева, Н. А., & Утаева, Ф. Х. ЗИРОАТЧИЛИК ҲОМИЙСИ-БОБОДЕҲҚОН БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА. *ЎТМИШГА НАЗАР*, 49.
11. Джумаева, Н. А. (2023). Об Обычаях, Связанных Со Сбором Колосовых Культур В Бухарском Оазисе (Конец XIX Века, Начало XX Века). *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 4(3), 10-13.

12. Akhmatovna, D. N., & Bahridinovna, T. G. (2020). Traditions related to harvesting grain crops in Bukhara region (The end of XIX century and the beginning of XX century). *Academy*, (6 (57)), 39-40.
13. Ahmadovna, J. N., Xolmamatovna, U. F., & Bahridinovna, T. G. (2021). From the history of the culture of farming in the Oasis Of Lower Zarafshan. *Central asian journal of social sciences and history*, 2(2), 74-80.
14. Ahmadovna, J. N., Xolmamatovna, U. F., & Bahridinovna, T. G. (2021). From the history of the culture of farming in the Oasis Of Lower Zarafshan. *Central asian journal of social sciences and history*, 2(2), 74-80.
15. Utayeva, F. (2023). TO'QIMACHILIK FABRIKASIDA AHOLINING ISH BILAN TA'MINLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
16. F Utayeva [BUXORO IP-GAZLAMA KOMBINATINING QURILISH TARIXI VA ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATI](#) *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 2023
17. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO 'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O 'RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.
18. F Utayeva, B Safarov [ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА](#) *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, 2023
19. Utayeva, F. (2023). BUXORO TO'QIMACHILIK KOMBINATINI MALAKALI MUTAХASISLAR BILAN TA'MINLASH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
20. Utayeva, F. (2023). BUXORO IP-GAZLAMA KOMBINATINING QURILISH TARIXI VA ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
21. Utayeva, F., & Safarov, B. (2023). ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА. *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 303-307.
1. Utayeva, F., Sharipova, P., & G'ayratjon qizi Rahmatova, R. F. (2023). MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORO TO 'QIMACHILIK SANOATIDA MODERNIZATSIYALASHUV JARAYONLARI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (6), 61-61.
2. Kholmamatovna, U. F. (2022). Bukhara Yarn and Fabric Factory (1970-1985). *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 3(6), 160-164.
3. Utayeva, F. (2022). Utayeva FX MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 18(18).